

3 3. 1753

40

AMERICAN *sta*
Säfverbåtar,

Bestrefna/

och med

Wederbörandes tillstådielse/

Under

oconomiz PROFESSORENS, och Kongl. Wetensk.
Academ. Ledamot/

Herr PEHR KALMS,

Inseende/

För Magister Krantsens ärbällande

Utgifne/

Och til allmänt ompröfvande öfverlämnade i Åbo Academies
öfre Sal f. m. den 26. Maj 1753.

¶

ANDERS CHYDENIUS,

Österbottninge.



ÅBO Tryckt, hos Directeuren och Kongl. Boktr. i Stora
Förstendömet Finland, JACOB MERCKELL.

Kongl. Maj:ts

Troman och Biskop öfwer Åbo Stift, denna Kongl.
Academiens Högtränselige PROCANCELLER, samt
Ledamot af Kongl. Swenska Wet. Academien,

Den Högwördigste Herren/

Herr DOCTOR **JOHAN**
BROWALLIUS,

min Höggunstigste Befordrare.

Sådra ei Högwördigste Herr Biskop, at dessa så rader
af en ödfwad hand, och öhyssade meningar i en kring-
skurentid, utbedt sig allerödmjukast den heder, at endast
stå smyckade med Högwördigste Herr Biskopens lysra namn
och i lugn under så Högst försvar.

Små

Smaken för gäueliga och födande wetenskaper har under
Högtvördigste Herr Biskopens Anförande och Styrjel hos
os flitigt Högt. Naturkänningen, som före låg så godt
som uti lunda om ei aldeles i mörker hos os, prälar nu med
glants, af Edra skarpsynta ögons lins. Wår swickande
hushållning har af Edert makalösa snille och mogna wett
fattat fastare rötter, märckelig förkofring och säkert hopp.

Wårt fosterland skal derföre aldrig förgiata den dag Högt-
vördigste Herr Biskopen steg på Finck born, och aldrig glöms-
ma Dens låf, som alstrat des wäl stånd.

Jag har sielf warit ett mål för Edra godheter. Mina
öden i framtiden förtrot jag äfwen, näst Gud, i Edra ömma
händer. Och bör fördenksuld all den tacksamhet, som på et ex-
tänsamf sinne någonsin falla kan finnas hos mig.

Mitt wördnads riska hierta har wäl träffat för den
olyckan, at hafwa en bändig tunga och wacklande fiäder til sin
tolck; Men dristar doch säga, at ingen af alla dem, som Edert
Högberömda namn wörda, med större nit och tillförsicht, än
jag, kan wara

Högtvördigste Herr Biskoppens

aller ödmjukaste tienare,
ANDERS CHYDENIUS.

JOHAN WERTIN
tackhoffe och förtro

Till AUCTOREN.

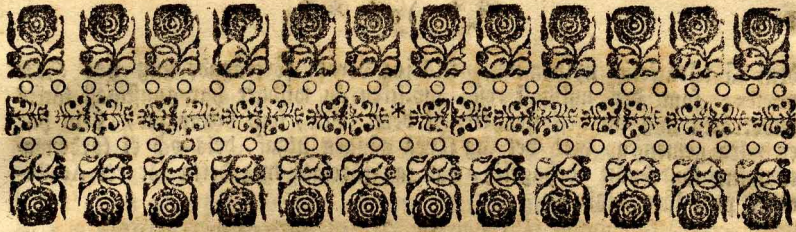
Min Gunstige Cousin!

Jag tror et halft hundraede taelt, har Konsten af naturen, i waert P. Faedernes Land, vunnit mera, an waera faeders skarpe brymmer pa naagra hundraede ahr mechtat inkrekta. Wi se med icke mindre foerundran an segnad, waera forra stendackar, uti sunchtbarande aker faelt foerbytte. Wi se, waera sumppiga faerr och maerar i grona engar och stidna betes hagar foermandlade. Utlendsk praecht, synes ei uti waera praechtiga hus och klader, ty de prydas af egen tilwerekning. Waert soegde flammer klingar og luftware i broenen, an de gamlas wapnebrak och duundraende stott. Utlenningen, som besoker waera hamnar, hemtar igen sitt fordom tagna lan, uti hwarjehanda raemmen. Hwilkken kunde efter sa manga erhallna segrar twisla, at ju icke det ofriga skulle falla til soega? I bland de stoffsta hinder, som nu mera kunna gidra og motstaend, raknas billigt en snaf inwertes roerlse. Min Cousin, jag kan wal icke oka Eder laford, ty I aegen om Eder grundeliga laerdom, ogemera qwickhet och hysse de seeder mangen witter och waldag Domare; men sa far jag doch laf, at berodmma Eder berodmwarda nytt, for allman walfard. Det ar of bekant, med hwad fardighet, I, wid laerosaket i Sala, foerwarat waera strommars rensing, och de medel I dertil foreslagit. Du lemnen I of, et pa alt sett beqwemt fahrtug, at nyttjas i dem och andra matn, til handelens wid macht hallande och foerfaring. Jag roeres af en gaanska for segnad, da jag ser Eder, Min Cousin sa berodmligen anvenda Eder wetenskap til samfalt nytta, och skal min segnad mangfalt foerdubblas, da jag far se Eder foertiensf och stidelig het wara belont. Imidlertid onskar jag Eder min Cousin mycken lycka til den grona lager, som snart skal pryda Eder Hieska. Gyuna altid min Cousin, en, som med uprichtig tillgiffwenhet, stedse skal finnas

Min Gunstige Cousins

ANDERS CHYDENIUS

trognaste wen och tienare
IOHAN WELIN.



När någon tid sedan utgaf jag en del af min Broders tankar och förslag angående fartens befordrande genom strömmar och insöar i riket. Sedermera har jag med nöje förnämmit, at Högl. Kongl. Wetenskaps Academien berörde förslaget, hos Hans Kongl. Maj:it til nyttjande recommenderat, och at Höga wederbörande utom des om strömmarnas och farvattnens ränsande i Finland skola wara omtäncke, så at dertil medel redan blifwit anslagne, och Hans Kongl. Maj:it om sakens wärkstäl- lande nådig befallning til Högl. Kongl. Kammar Collegium affärdat. Jag har ock med lediga stunder kommit at genomläsa några rese beskrifningar, och ibland dem Campanius om Nya Swerige, som bland annat pag. 136. säger: Sina båtar gödra de (willa Americawerne) af bark utaf Cederträ eller björk, som der finnas öfwer måttan stora och tjocka, bindandes dem så nått i hop, at the tunna lägga them tillsammans och bära med sig, hwarest de taga wägen; och när the komma til några kilar, som löpa up istån revieret och de wilja deröfwer, ställa de dem i watnet, och fara så dermed hwarest dem lyst. The brukade ock at gödra sig båtar af Cedertrån, hwilka the med eld utbrände, stjärandes sedan det brändas bort med sten, been, eller Musle skal. Härigenom upstades min nyfikenhet, at få närmare weta huru samma båtar skulle försärdigas; jag las för den skull flere rese beskrifningar öfwer de orter, der de brukas, som i synnerhet P. de Charlevoix uti sin Histoire de Nouvelle France T. V. p. 283. seq. Hennepin uti sin Nevv Discovery of a vast Country in America Part. 1. Chap. 3. Clerken eller Bokhållaren på stiepet California uti des Voyage to Hudsons Bay pag. 39. men kunde ei af

dem få tillräckelig uplysning, tills jag derom förfrågade mig hos Herr Präses, som der nyligast rest, hwilken än widare har gunstigast täckts önderrätta mig om bestaffenheten af dem. Nu, som denna sak, dels har en nära gemenskap med det jag förra gången utgaf, dels och ei torde wara mina lantmän obehagelig, har jag föresatt mig detta för ett Academiskt prof låta utgå.

S. 2.

Billarna i Nörtra America, hafwa från urminnes tider bettent sig af näfwerbåtar. Sedan har Fransosen, som der innehafwer de orter, hwarest i synnerhet bidret sämes til öfwerflöd, beynut at bruka dem och det med orrolig beqwärlighet wid all sin handel och wärelse. De för färdigas på följande sätt:

Man får af stora och qwisflösa bidretkar, om någonsin möjligt är, näfret i så långa stycken, som båten skal blifwa; ty man ser helst, at båten kan blifwa öfwarwad, hwilket doch med de förre båtarna ei gjer na går an. Kanterna wändes 2 och underfundom 4 dubla på näfret der det skal skarwas tilhopa, sedan sömmas så många näfwerflankar, som behöwes, öfwerkastandes til sammans, med fina och i tu klufna granrötter, så at den flata sidan af rågan ligger innåt sielfwa fällen, som gidres på den yttre sidan af näfret och kommer at ligga innåt båten. Näfret lägges då på jämn mark, den sidan under eller utåt, som warit innåt träden, sedan lägges man stenar på näfret i den form, som bit båten skal blifwa. Bräddarna af näfret lyftas up och slås pålar i marken på hwarandra sidan i den ordning, at näfret twingas taga skapnad af en båt, som smalnar af lika mycket at båda ändarna. Man öfwerfläder widare näfret innan til, med helt tunna spälör af et träd kalladt Thuya, eller af Fransosen hwit Cedar, breda efter behag; men tiöcka, som pertor i från 1 til en half geom. linie. Dessa lägges längs med sidorna helt fast med hwarandra, hwilka så länge med 2. eller 3. förlorat fatta bägar låteligen på sidorna uppehållas, tills på dessa spälör lägges wrängerna tvärs öfwer, som mitt uti båten böra wara bögde uti en half Circle, men at ändarna spitsigare, alt derefter som båten smalnar af. Wrängerna äro och af Thuya, gementgen 3 tum breda och half tum tiöcka och stå från 1. til 2 tum från hwarandra och räcka alla med sina ändar up til suden, som sålunda gidres: Man täller twenne helt smala stänger til hwarandra suden, flata på ena sidan, som med sin flata sida sättas emot hwarandra på hwar sin sida om näfret, hwilket då wiskes dubbelt utåt en twär hand bredt. Endarna af wrängerna, som böra gå upp emellan dessa trån gidras wäl spitsiga och flata, at the ei måtte förhindra hoppömmingen, man tager

tager sedan tågor af granrötter, sådana som de först nämnde, och lindar
 sidstängerna med den dubbel wefna näfveru, så at ei mera än ungefärlig-
 gen en half tum är emellan, och at hwart slag går igenom näfret. Man
 gör nybare twärträn äfwen af Thuya 2 tum breda och en tum tjocka,
 tvåra och något bredare åt ändarna. Uti hwardera ändan på twärträ-
 den båras 3 a 4 hål i bredde, genom hwilcka de sömmas fast med suder
 4. a 5 qvarter från hwarandra, at båten ei får släpa. Näfveru, som
 än är öppen, uti ändarna af båten, smedes litet ut nederifrån, at stam-
 marna ei blifwa aldeles tvåra. Då tållas spälorna, som ligga längs
 med båten, äfwen jämna i ändarna och något kortare än näfret; Ty
 man wiler här åter lanternerna af näfret innåt, och för först hieswa ändar-
 na, som blifwa det yttersta af stammarna lika som öfwerkastandes tillsam-
 mans. Sedan giäres ungefärl. ett halft qvarter derifrån närmare inåt
 åter en söm jämgående med den förwa, hwilken drager spälorna från
 bägge sidorna tillsammans, och gör, at stammarna på en twärhands bredd
 blifwa helt tunna och stöfwa. Stammarna öfwerdrages sedan helt wäl
 med beck eller läda, och gör thet lifamycket hwilkendera stammen man
 med roendet har förnt, emedan de bägge äro lika spittiga och lika höga,
 och gemenligen 2 a 3 qvarter högre än suden mittupå. Uti hwardera
 stammen står et bråde af et qvarters bredd, twärt öfwer båten rätt ut-
 åt, at förwara stammarna, at de ei med fötter, ärar eller annat, få stö-
 tas sönder. Sönderna öfwerdrages med 2 tum breda och half tum tjocka
 spälor af Thuya, de där antingen med träpinnor eller spikar slås fast med
 sidstängerna och göras suderna helt jämna. Längs efter båt botnen kan
 och läggas et löst bråde, uti hwilket rum giäres för masten, hwilket
 beqwämligen kan luta emot någondera af twärträden, och sästas derwed, när
 man will bruka segel. Anteligen öfwerdrages alla sömmarna utan på
 botnen wäl med beck eller läda, at watnet ei får tränga sig in genom
 sömmarna: Hwarsöre man ock under brukandet bör noga efterse, at
 intet becket skufwats eller smultit bort, och derföre wara försedd med en
 beck aff, hwaraf man kunde smälta något på det läkande stället, då bå-
 ten måste wara buren på landet och kullstjelpter. Nämligit är ock, at wa-
 ra försedd med några stycken näfver, at man, i fall någon påle eller sten
 skulle ristwa hål på båten, då hade annat i beredskap, at lappa hålet
 med.

§. 3.

Deze Näfverbåtar som plåga göras från 1 och en half til 7 famnars
 längd, hafwa intet altid längden lika swarande emot bredden och diuple-
 ten; Ty Herr Prales har i närva America mått några och funnit, at en som
 war 5 och en half famn lång, war 2 och trefserudels alnar bred mittupå;
 och

och djup 1 och en 4:del aln. En annan, som war 8 och en half aln lång, war 1 aln bred, och 3 quarter och 2 tum djup mittupå, och söga lägre wed ändarna. De kunna roas såsom andra båtar med så många par årar man will. Fast så wäl Fransoserna, som willarna i America. Hvilcke aldrig annars färdas i sina båtar, än med ansigtet framåt, bruka swäfwä, eller som Engelsk mämnerna och de Swenska i Pensylvanien falla det, padla sig fram, då den som bak uti sitter med sin åra drager försorg om styrandet. Wed deras nyttjande brukar man gierna den försigtighet, at man på grunda och orena ställen färdas mycket sacht, ty annars torde det hånda, at pålar, qwisar och stenar kunde riswa hela stycket af botnen bort, då båten med häftighet rusar emot dem. När man nalkas stranden, är för samma orsaks skuld, ei heller rådligit, at låta båten löpa tils hon stannar på bännen: utan bör hon för städias i sitt läpp, då en stiger i watern och bär lasten up. Om något Gruentimmer, eller folk af wärde är deruti, tager en karl och bär dem til lands. Fast ingendera more af nöden, om allenast en brygga bleswe utbygd ifrån landet, såsom kopparskycket föreställer, ut med hwilcken båten kunde så lös, och så wäl lasten, som soldatet, uppsättas. Sidst bäres och hielwa båten på landet och stielpes omkull; ty annars skulle han snart af wäder och wåg, emot stränder, stenar och qwisar sönder skufwas, och utom de afwen snarare taga röta. Men hade man at befara det solenes heta torde uplösa becket utur sömmarna, öfvertäcker man botnen med qwisar, eller och wänder henne med botnen emot marcken, hwilcket sednare doch ingalunda får stie, om han i flere weckor komme at kigga stilla; ty då röta de från jorden stigande suchtheter born näfret. Dessa näfwerbåtar wara mera eller mindre, ifrån 3, til 8. år, alt som de wäl och chtas til och brukas uti rent watern; ty uti grunda, orena och steniga watern kunna the ei länge hånda.

S. 4.

Men, ehuru swaga och farliga dessa fartug förefomma, hafwa the doch ogtemena fördelar. Ty först löpa the lättare och fortare uti watern, än en träbåt, sedan kunna the och bära större ladning än träbåtar, af samma storlek, och det som är det förnämliga, kunna the utan möda bäras öfwer land. Dersöre äro de och för Fransosen uti Canada så omisteligliga, at han dem förutan näppetigen kunde drifwa en åttondel af den handel, han nu endast gienom dessa båtar, hela 500 Swenska miljar, och än mer, up i landet fortsätter, så at han dem ingalunda för några tunnor guld wille umbära; Ty som floderna längre up der landet är obebodt på många ställen, äro upfyllda af wedsalna stora trån, annorstädes äro brenta och höga forskar och watusfall, annorstädes åter en, eller flera

flera mil, emellan twenne wata: så wore det och nästan ogödeligt, at med våra wanliga båtar af bräder gjorda, komma fort, hälft det och ofta händer, at i en flod, näppel. 1. mil från södn, möter ett hisfeligit waturfall, det man med båtar swårilgen kan komma uppföre; fast floden sedan äfwan för fallet ofta är på flera mil segelbar.

Det kan wäl intet annars wara, än at de, som äro wane at begäbba alt det de ei ifrån barndommen blifwit wane at se, äfwen anse wär näfwerbåt för mera löfelig, än nyttig: Men man har ingen anledning at twifla hwarken om dess möjelighet eller fördelachtiga bruk, då hon af flera är beskrefwen, såsom den der werkel. brukas i närre America öfwer alt, och det med en otrolig fördel. Herr Präles har selt färdats uti dem i Canada, öfwer 40 Swenska miljar, och det öfwer uog stora isflödar. Han hade 4 fulwurna karlar med sig til roddare, rese kisten med andra saker swarade ut emot 3 karlars tyngd. När de då kommo til ändan af södn Champlain och hade tunemot half Swensk mil öfwer land til södn Sr. Sacrament, tog en af karlarne båten på hufwudet, och bar den hela denna wägen, (utan at hwila mera än en gång deremellan,) med sådan hast, at de andra ei kunno följa honom.

S. 5.

Alla de lägen, som giöra dessa näfwerbåtar i America, för Frankso en omistelig, giöra och deras nytta hos oss aldeles ostridig. Ligger icke större delen af wära Finnska församlingar så widt sträckt, at folket om sommaren aldeles intet, eller at minstone med otrolig swårighet, kunna komma til Kyrcka för de många mellan liggande skiften af watten och land? dem de doch lätteligen kunde öfwerkommas; allenast de förde en sådan näfwerbåt med sig. Huru många hemman äro, som ei hafwa ett eller flere träsk til sifwatten, dem de doch ei nålas, utan at bygga et särskilt faring wed et och hwart? Men huru lätt, kunde icke en karl, tagga en liten näfwerbåt med sig, nu til det ena träsket, nu til det andra, och således idla sitt sifte, när, och i hwilket dera han hälft wille. Men det som är det förnämsta: Huru mycket bidroge icke dessa båtar til handels rörelsens befrämjande i wårt litet bebodda Finland? wårt land är ju så lätt, som trots någon ort i werlden, speckat med insidar och strömmar, större och mindre, men de förra skiljas ofta åt, med några så kalla de jordryggar af en eller flera hjerdedelars bredd. De sednare åter, hafwa några branta forfar och waturfall, som afflära gienom strömmarna ofta all rörelse. Sagge förekommas ganska behändigt gienom våra Näfwerbåtar. Ty så wäl wid sifka jordryggar, som swära waturfall kan båten på samma sätt, som seltwa lasten, bäras öfwer eller förbi. Det är och handgripeligit, at dessa båtar, uppå de wid swära fall brukeliga broar (plana
incli-

inclinata) långt lättare kunna upp och nedföre släpas, än våra vanliga båtar. Märckeligt är, at man wid Niagara i Norra America, emellan floderna Ontario och Erie måste båta båtarna hela 6 siendels wäg öfwer land, och det öfwer 3 mycket höga och temmeligen branta berg, emedan man de 6 siendels wäg med båt omöjliggen färdas kan, dels för den håftiga strömmen, som i et ögnableck skulle lasta den största och starkaste båt öfwerända, dels och för det stora Niagara-fallet, som är om ei det högsta, och det största i hela werlden, hwarest alt det watten, som kommer från floderna Lac Superieur, Huron, Mischigan och Erie, af hwilka hwardera uti storlek ei gifwa stort efter Östern, häfwer sig utföre ett berg til något öfwer 70 alnars lodrätta högd. När Herr Prales wistadts wid detta fall, har han sedt med förundran, huru lätt en näfwerbåt af 6 famnars längd blifwit buren dessa 6 siendels wäg af 7 karlar, som wände båten med botnen upåt, lyfte suden af den på sina arlar, och lupo med den så fort, at Herr Prales hade swårt helt ledig sölja dem. Säfängt skulle man och twifla om möjligheten, at fara up och ned före med dessa i selswa forbjarna, allenast alla försigtiga steg wid åarnas upräsning, Kungs ådrans utstafande, med mera, blefwe tagna.

Hwen ser och icke huru begwämliga dessa näfwerbåtar wore, under förefallande siemteligheter, dels at fara på partier med, dels och wed manskaps öfwer sättningar? m. m.

§. 6.

Se dan jag nu således lagt den owällduga läsaren under ögonen den nytta, som öfwen vårt Fädernes land gennu denna Americaniska näfwerbåt kunde tilflyta, om han blefwe allmän, will jag öfwen sidst korteligen nämna huru den hos oss är lika lätt möjlig at gifwas, som der. Hastwa wij icke samma bidret, som de i America, hwar af wij kunna så näfret? wära tall- och Gran-odder äro så tienliga at sy i hop näfweren med, som trots uågonku deras. Beck och fåda hastwa wij til öfwerfidd, och i stället för deras Thuya kunna wij bruka vår gran til spälalor, wrånger, twärtrån och subfdanger, som dertil i anseende til sin lätt- och seg- het tyckes wära tienligast, eller och något annat träslag.

§. 7.

Sluteligen lämna under Höga wederbörandernas ompröfwande, om det icke wore rådligt, at låta gemene man til prof försärdiga en, eller flera, sådana näfwerbåtar i Länet, at de derigenom, så wäl om sättet, huru de äro givde, som och deras fördelachtiga nyttande kunde få sig någon under rättelse, och således förmås, at selswa försärdiga sig dessa mer än behändiga fartyg.

